

TÜRK TARİH TEZİ VE HALKEVLERİ

Suavi Aydın

Tek parti döneminde tarihçilik konusu, Birincisi bizzat tek parti tarihçiliği ya da parti ideolojisi çerçevesinde oluşan "resmî tarihin tarihçiliği", diğeri bu dönemdeki akademik tarihçilik olmak üzere iki alanda incelenmelidir. Bu devirde akademik tarihçilik, önceleri, CHP'nin resmi tarih oluşturma çabalarına pek kulak asmamış, ama daha sonra şiddetli ideolojik hava içerisinde bu mecraya, ister istemez, girmiştir. Bu arada sessiz sedasız akademik çalışmalarını yürüten, ama kamusal iletişim yanı son derecede zayıf kalan bazı tarihçilerin denemeleri de bu dönemde filizlenmiştir. Akademik tarihçilik ile parti tarihçiliğinin buluşma noktası yahut "akademi"nin Parti tarafından "ehlileştirildiği" zemin olarak I. Türk Tarih Kongresi belirlenebilir. Birinci alanda, tarihçi olarak, meslekten tarihçilerden çok, (Hasan Reşit Tankut, Hasan Cemil Çambel, Dr. Reşit Galip gibi) parti nomenklaturasını görmek-
teyiz. Resmî tarihin çerçevesi bu önderler tarafından çizilmiş ve içeriği de Afet İnan, Y. Hikmet Bayur, Dr. Reşit Galip gibi partili tarihçi ve tarihçilikle "görelendirilmiş" bürokratlar tarafından doldurulmuştur.

Doğal olarak, bu dönemi önceleyen bir müktesebat vardır ki, biz bunu II. Abdülhamid devriyle başlatabiliriz. Ancak Türkiye'de akademik tarihçilik alanının ilk parlak isimleri şüphesiz Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura'dır. Bu iki bilim adamının ortak noktası, ikisinin de Türkçü bir geçmişten gelmeleridir; ancak bu ortaklığa karşın, Yusuf Akçura, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, üniversitede ders vermekte olmasına rağmen, birinci çizginin içinde yer almıştır. Köprülü ise, en azından Birinci Türk Tarih Kongresi'ne, Dekanlık yaptığı döneme kadar, ikinci çizgi içinde görülmüş ve o dönemin resmî tarih görüşüne ödün vermemiştir.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkarılmasında Kemalist yönetimin iki esas amacı bulunduğu söylenebilir:

1) Yeni Cumhuriyet'in kültürel ve tarihsel bağlarını, Osmanlı'nın ve İslâm'ın önemini iyice azaltacak şekilde, İslâmöncesi ve ağırlıklı olarak Orta Asya kökenli tarih ve kadim Anadolu tarihiyle ilişkilendirmek;

2) Kadim Anadolu ve Mezopotamya'da uygarlık kurmuş halkların "Turanî" kökenli olduğunu ispata çalışarak Türklerin hem bu toprakların

"otokton" halkı olduğunu hem de dünyaya uygarlığı yayan Turanî kadim halkların bugünkü ardılı ve mirasçısı olduğunu, öncelikle ırksal ve dilsel kanıtlarla göstermek.

Belirlenen bu amaçlardan ilki, doğal olarak yeni Cumhuriyet'in bir ulus-devlet olarak ideolojisini kurumlaştırmasında, kendine seçtiği kültürel kimliği berkitmekte başvurduğu bir reddiyeyi temsil etmektedir.¹ Bu yazıda ele alacağımız ve aslında daha ilginç bir konu olan ikinci amaç ise, bugün bizlere gülünç gelebilecek birtakım temellendirmelere başvurularak ve öncelikle yaygınlaştırılmaya ve içte ve dışta propagandası yapılmaya çalışılan bir konudur. Halkevleri, Halk Partisi'nin kültür teşkilatları olmak bakımından, gerek dergileri gerekse merkezlerinde verilen konferans ve seminerler yoluyla, bu yayma, propaganda etme çabasında başlıca bir kanal olmuştur.

Halkevleri'ni önceleyen kurum Türk Ocakları'dır. Türk Ocakları, 23 Nisan 1930'da yaptığı kongrede, Atatürk'ün direktifiyle bünyesinde bir "Türk Tarihi Tetkik Hey'eti" kurar. Bu Hey'et, aynı yıl içinde *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nı kaleme alır. Kitap, Türk Tarih Tezi'nin bir el kitabıdır. Kitabın önsözünde şu sözlerle rastlanmaktadır:

...Türklerin dünya tarihindeki rolleri

¹ Bu reddiye, tek parti kadrosunun her türlü girişimine sinmiş bir *leitmotiv*'dir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, başkanı bulunduğu Türk Ocakları'nın kapatılarak Halkevlerine dönüştürülmesine yönelik olarak bizzat Atatürk'ün yürüttüğü girişimin görüldüğü bir toplantıdan şu anektodu aktarmaktadır: "...O içtimada Devlet Reisi [Atatürk], Büyükelçi merhum Vâsıf Bey'e şu cümleyi söyledi: Hamdullah Suphi Bey aramızdadır. Türk Ocaklarının lüzumsuzluğuna dair bir şey söylemişsiniz, tekrar eder misiniz? [Vâsıf Bey] ayağa kalktı ve dedi ki: Devlet millidir, her şey millidir. Türk Ocağı Osmanlılık devrinde vazife sahibi idi, lâzımdı, hizmet gördü, fakat şimdi hiçbir lüzumu kalmamıştır... (Tarhan ve Erez 1963: 109).

şuurlu ve şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur...[B]u [kitap], son büyük hâdiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve *millî inkişafımızın derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz...* (a.b.ç.)

Türk Ocakları, 1931 Nisan ayında kapatılır ve "Türk Tarihi Tetkik Hey'eti" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne dönüştürülerek kurumlaşır. Türk Ocakları'nın diğer işlevleri de Parti'ye bağlı olarak kurulan Halkevleri'ne yüklenir. Ancak Halkevleri ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin aslı işi olan Türk Tarih Tezi arasındaki organik ilişki kopmaz. Türk Tarih Tezi'nin ve onun yaslandığı ırkçı zeminin propagandası Halkevleri'nin üzerindedir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk işi 606 sayfalık *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabından yararlanarak 4 ciltlik Lise Tarih kitapları serisi yazmak olur. Bu iş, 1931 sonbaharında tamamlanır. Ardından, 1932 yılında Birinci Türk Tarih Kongresi toplanarak, Türk Tarih Tezi'nin çerçevesi berkitilir ve bu aktivite ile "iman tazelenir". Tez, bir taraftan ortaöğretimde endoktrine edilirken diğer taraftan Halkevleri'nin özellikle konferans faaliyetleri içinde sürekli bir yayılma kanalı bulur.

Halkevleri, CHP'nin örgütleri olarak, partinin ve dolayısıyla korporatist ulus-devlet projesinin ilke ve hedeflerini halka yaymak için birincil bir araç olarak öngörülmüş ve bu araç yapılandırılırken

dönemin tek partilerce yönetilen (korporatist ya da faşist) devletlerindeki deneyimlerden yararlanılmıştır.² *Halkevleri Talimnamesi*'nde, Macar millî Kültür Cemiyeti, Uranya, Amele Jimnazları, Çiftçi dernekleri; Çekoslovakya'daki "Mazarik halk terbiye müessesesi", Faşist İtalya'daki Dopolavoro, Alman halk kültür teşkilâtı gibi korporatist örgütlenmelerin örnek alındığı açıkça söylenmiştir (CHF 1932: 2). CHP genel sekreteri Recep Peker, Halkev-

leri'nin açılışında yaptığı konuşmada bu hususu şöylece belirtmektedir (Peker 1963: 22):

"Bir milletin yetişip istikbale hazırlanması için klâsik vasıtalar ve müesseseler mekteplerdir; fakat muasır milletler bir mevcudiyet olarak yetişip teşkilâtlanmak için mekteplerin mutad usuller ve nizamlar altında çalışmalarını kâfi görmüyorlar... [B]u asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lâzımdır; en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olan en zengin memleketler bile halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca millî bir halk mesaisi tanzimini ihmal etmiyorlar..."

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri'ne takip ettiği gaye, 'milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmaktır.

² Hambdullah Suphi Tanrıöver, Halkevlerinin bu niteliğiyle ilişkili olarak, biraz da tepkisel bir tarzda şu sözleri söylüyor: "... [Çeşitli siyasi ve sosyal örgütlerin feshinde] sebep, ilân edilmiş olan sebep, şu bütün kuvvetleri bir elde toplamak arzusudur. Misal sâridir. Rusya'da bir Narodnıdom ve Komsomol var tek partinin emrinde. Almanya'da tek parti ve onun emrinde Hitler Jugend Teşkilâtı var. Şefin iradesi mutlak. Bu şef Mussolini'nin tek partisi de bu partinin emrinde Batilla teşkilâtını kurdu. Mareşal Antonescu Demir Muhafızlar teşkilâtının başındadır. İşte misaller, işte sirayet membalan!" (Tarhan ve Erez 1963: 115-6).

Bu mahiyette bir teşkilâtın, bütün halk için esas olarak yetiştirecek olgun insanlardan mürekkep bir rehber unsura ihtiyacı vardır...

"Milleti şuurlu bir halk kütlesi" haline getirmekten ya da "milletleşmek"ten muradın ne olduğunu, Aydın Halkevi'nin açılışında o zamanki Aydın milletvekili Adnan Menderes şu sözlerle bildirmektedir (Menderes 1963: 24-5):

Millî mefkûreyi kökleştirecek, içtimai ve millî tesanüdü tersin edecek olan bu teşekkül çok samimî ve esaslı alâkanıza lâyık ve muhtaçtır.

Arkadaşlar; insan kalabalıklarına millet demiyorlar (...) Millî mefkûrenin, dil, dilek ve duygu birliğinin birbirine perçinlediği insan kütlelerine millet namı veriliyor.

İnsanları millet zümrelerine ayıran, milletleri yapan, kültür ve mefkûre ve vahdettir.(...)

Bugün Halkevlerini açmakla atılan bu adım, içtimai ve millî bünyemizi kuracak ve kuvvetlendirecek bir teşkilâtlanma ve uzuvlanma hareketinin başlangıcıdır ve hars hareketinin teşkilâtlanmasıdır.³

*Halkevleri Talimnamesi'*ne göre, Halkevleri ulusa "ilerleme"si yolunda hizmet edecek bir örgüttür ve "...Medeniyetçi ırklar ve mümtaz milletler için esasen bu yolun müntehası [sonu] yoktur.." (CHFH 1932: 1).

* * *

Türklerin Anadolu'daki otoktonluğu ve uygarlığın önderi olan bir ulus olduğu iddiası, ortaya çıkış zamanı ve belgelendirilişi bakımından, Halk Parti-

³ Halkevlerinin açılış sırasında böyle konuşan Menderes, Halkevlerinin kapatılmasına neden olan 1951 tarihli kanunun TBMM'nde görüşüldüğü oturumda şöyle diyor: "...Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilâtını ele almak, faşistvâri telâkki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir..." (Bkz. Erdem ve Erez 1963: 121 ve *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. 8. 1951, Birinci Oturum).

si'nden de Halkevleri'nden de eskidir. Zira, Batı'nın Türk imajı ve doğu politikası ile Osmanlı'nın Türk olmayan halkları arasında ortaya çıkan milliyetçilik ve bu milliyetçiliğin önemli bir temellendirme aracı olan "tarihsel kıdem" sorunu, Cumhuriyet öncesi Türk milliyetçilerini bu savı öne sürmeye ve savunmaya zorlamıştır. Cumhuriyet dönemi tarihçiliği bu temel üzerine sistematik ve resmî bir tarih, Fuat Köprülü'nün ifadesiyle "...son birkaç sene zarfında [1930'ların başı kastediliyor] büyük Gazi'nin irşadı ve teşvikile başlayan 'millî tarihimizi yeniden yaratmak' faaliyeti"ne (I. TTK: 47) girişti. Ancak bu "yeni" millî tarihin oluşum süreci 1920'lerin başlarına kadar gitmektedir.

Bazı kaynaklar, (Örn. Ersanlı-Behar 1992) resmî tarih yazımının, yani tek parti dönemi resmî tarih yazımının başlangıç noktası olarak Atatürk'ün *Nutuk*'unu göstermektedir. *Nutuk*, her ne kadar Millî Mücadele'nin ilk resmî anlatımı olarak kabul edilebilirse de, şayet resmî tarih yazıcılığı bütün savları, içeriği ve kapsamı bakımından bir bütün olarak düşünülürse, bilebildiğimiz kadarıyla onun ilk belgeleri olmak bakımından ilk elde 1922'de yayımlanan *Pontus Mes'elesi*⁴ ile Lozan'da resmî devlet görüşünü yansıtan *Tutanaklar* düşünül-

⁴ *Pontus Mes'elesi*, Matbuat Müdiriyet-i Umumiyesi, Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338 [1922]. Bu yayın 1995 yılında Yılmaz Kurt tarafından latin harflerinde, sadeleştirilerek yeniden hazırlanmış ve TBMM basımevinde basılmıştır [*Pontus Mes'elesi*, yayına hazırlayan: Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 68, Ankara: TBMM Basımevi, 1995]. Bu yazıda söz konusu kitaba yapılacak göndermeler aslından olacak ve yazıda P.M. rumuzu ile anılacaktır; kitabın özellikle ilk bölümlerinde sadeleştirilmesinin yanında biraz da özetlenmesi gibi görünen 1995 baskısı dikkate alınmayacaktır. Bu kitaptan ilk olarak Mete Tunçay (1981: 300) bahsetmekte ve Taner Timur da (1984: 28) bu bahse gönderme yapmaktadır.

melidir.

Pontus Mes'elesi, Anadolu'nun Türklüğünü ilkçağlara kadar geriye götürerek Anadolu'ya dair Yunanlılık, Ermenilik vs. iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. Kitaba göre, "Anadolu toprağı başdan nihayete kadar Türkdür. Binlerce seneden beri Türkün öz vatani, Türkün öz yurdudur... Türkler, Anadolu'ya Ertuğrul Gazi ile hatta Selçuklu hükûmetini teşkil edenlerle gelmiş değillerdir. En eski ve meçhul zamanlardan beri Anadolu'da Türk ırkı vardır. Anadolu'nun ilk sâkinleri tarihin gösterdiğine nazaran Turanlılardır" (P.M. 1922: 1). Hatta, sadece Anadolu değil, "...Irak ve Filistin kıt'alarının bile en kadîm devirlerde ne 'Arî' ne de 'Sâmî' olmayıp, ağıleb-i ihtimâl 'Turanî olan' bir kavim ile meşkün olduğu tarih ve atikıyat âlimlerinin ciddî gayret ve himmetleri sayesinde günden güne daha büyük bir vuzuhla meydana çıkmaktadır" (P.M. 1922: 1). Kitaba göre, Araratlılar, Frigyalılar, Lidyalılar gibi "...cinsiyetleri ve Anadolu esas ırkıyla olan münasebetleri derecesi meşkûk ve meçhul olan ehemmiyetsiz bir kısmına mukabil milâddan iki-üç bin yıl evvel Irak; binbeşyüz, ikibin yıl evvel de Anadolu'da şevketli bir devlet kurmuş ve saltanat sürmüş oldukları sâbit olan 'Sumer' ve 'Hitit' nâmı altındaki kavimlerin ise geniş ma'nasıyla 'Moğol-Türk' veya 'Turanî' oldukları isbât edilmektedir" (P.M. 1922: 2). Ardından kitap, tek tek bu kavimlerin oluşturdukları uygarlıkları, dönemlerinin eşsiz ve öncü uygarlıklarını ele almakta ve onların "Turanî"liğini Batılı kaynaklarda yer alan dinsel, dilsel, ırksal ve folklorik mütalaalara dayanarak kanıtlamaya çalışmaktadır.

Kitapta, Alman tarihçi Meyer'e nazaran, Sumerlerin "...Sâmîlerin hilâfına

kanadları ufak ve ucu sivri dar bir-çekme burunu hâmil..." olduğu, "...yanakları[nın] iri kemiklerine rağmen Sâmîlerde olduğu gibi etli..." olmadığı belirtilmekte ve şöyle devam edilmektedir: "...ağız ufak, dudaklar dar ve hafifçe kıvrıktır, alt çene kemiği kısadır, fakat çene ucu pek bârizdir. Gözler Moğollardaki gibi mâ'ildir. Alın biraz alçaktır ve dibinden biraz arkaya yatıktır" (P.M. 1922: 4). Hititler için de benzer bir mütalaa Alman coğrafyacılarından E. Banze'den alıntılanmaktadır: "Ahâlinin esas kitlesini daha bugün de, kablemilâd onbeşinci asırda sağlam bir Hitit hükûmetinin himâyesi ve Bâbil devletinin gölgesi altında büyümüş medenî ve san'atkâr kadîm ırk teşkil etmektedir. Bugün bile insanın karşısına Boğazlıköy [Boğazköy] kabartmalarında görülen yüksek kısa başlı, çekme burunlu, alnı hafifce geri kaçmış, iri elmacık kemikleri, esmerleşmiş deri altında gizlenen çehre çıkıyor" (P.M. 1922: 8). Hitit sonrası Anadolu'sundan söz edilirken de, Amasya tarihçisi Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin "...Karadeniz sevâhilinde ve Amasya havâlisinde te'sis etmiş olan Pon kirallığını Pon tarihi mü'ellifi Reynak ve müverrih Loba'nın ifâdelerine istinâden Turanîlerden Hunlara aid..." gösterdiği söylenerek ve M.Ö. 6. yüzyılda Anadolu'da Hunların varlığının kronolojik olarak imkânsız olacağına değinilerek "bu hususdaki gayretkeşliğin biraz fazla olduğu" teslim edilmektedir (P.M. 1922: 9-10).

Sonuç olarak kitap, Anadolu'nun Türklüğü ve Türklerin diğer Hristiyan etnik gruplara göre Anadolu'daki kıdemi konusunda şunları söylemektedir (P.M. 1922: 11-12):

Hulâsa Anadolu, tarihin ilk devirlerinden beri Türkdür.

Avrupa'nın ma'rûf iki müverrihi,

(Maspero) ve (Dö Morgan) Anadolu'nun kadîm ahâlisinin, Turanlı olduklarını kaydederek Dö Morgan (Kafkasya ve Anadolu'da İlmî Hey'et) nâm eserinde Anadolu ve Kafkasya'nın ahâli-i asliye ve kadîmesinin onbin seneden beri Turanlı olduğu söyleniyorsa da bu hakikat hiç olmazsa vuku'at-ı alemlerin tarihini kaydedebildiği milâddan dörtbin yıl evvelden beri böyledir diyor.

Şu hale göre Anadolu'da en eski zamanlardan beri Turanlı bir millet vardır. Birçok hanedan, o milleti muhtelif hükûmetler altında idâre etmiştir. Bu şekilde binlerce seneden beri Anadolu'da yaşayan Turanîler bazen pek gâlib yaşamışlar ve etrafa taşmışlar bazen de sağdan soldan hücum eden kuvvetli düşmanların ve dâhildeki nifâkın te'siriyle zayıf düşmüşlerdir.

Rum ve Ermeniler ise Anadolu'ya sonradan gelmişlerdir ve sâhillerde bulunan Rumlar gibi, Van ve Bitlis cihetlerinde de bir mikdâr Ermeni vardır. Rumca ve Ermenice bilmeyen, anadilleri olan Türkçeyi konuşan Hristiyanlar ise Türkdür ve bu kabileden olanlar diğerlerine nisbeten pek büyük bir ekseriyet teşkil etmektedir. Binâenaleyh Yunanlıların Anadolu'nun sâhil taraflarında mevcûd bir mikdâr Rum unsuruna istinâden buralarının Yunan arâzisinden bulunduğunu iddia etmelerinin veyahûd bu Rumların mezkûr toprakları kendilerine benimsemek istemelerinin ne kadar vâhî bir mugâlate mahsûlü olduğu cüz'î bir mülâhaza ile anlaşılır.

Bu resmî yayın, Anadolu'da vâki Yunan işgalinin ve Sevr projesinin ideolojik mesnedi olarak kullanılan Rumların ve Ermenilerin "otoktonluğu" tezi karşısında bir savunma dayanağı olarak, o yıllarda bilhassa Orta Avrupalı tarihçiler, coğrafyacılar ve dilciler tarafından ortaya atılan kadîm Mezopotamya halkından henüz kökeni belirlenemeyen Sumerlerin ve Anadolu tunç çağıının en önemli uygarlığını oluşturan

Hititlerin köken itibarıyla "Turanî" olduğu görüşüne sarılmaktadır.

O yıllar, Batı düşüncesinde ve siyasetinde yükselen faşist ve milliyetçi akımların devletleşmesi sonucunda akademik ve entelektüel havanın biyolojik ırk⁵ kavramını önemli bir tarihsel tanıklık olarak öne çıkardığı yıllardır.

Sumerlerin Turanîliği tezini değinen bir başka ilk örnek, Avram Galanti'nin *Küçük Türk Tettebular* derlemesidir. Derlemede yer alan ve daha önce 15 Ağustos 1918 tarihli ve 57 sayılı *Yeni Mecmua*'da kısmen yayımlanmış bulunan "Oğuz Han Efsânesi Etrâfında" başlıklı yazıda Galanti (1925: 19, 23), efsânevî Oğuz Han'ın Hz. İbrahim'in çağdaşı olduğunu ve Oğuz'dan Ahd-i Atik'de kişi ve yer adı olarak bahsedildiğini söylemekte; "...Ur' şehrinin Sinear yani Sumer memleketinde bulunması ve Oğuz'un 'Ur'da ikâmet etmiş olması keyfiyeti, efsâneyi efsânen çıkarıyor ve bazı allame beyninde münâkaşa mevzu'u teşkil eden Sumerce-Türkçe karâbeti mes'elesinin tenvîrine kuvvet veriyor. Hommel, Türkçenin Sumerceye karâbeti olduğunu söylüyor" demektedir. Ancak Galanti, *Birinci Türk Tarih Kongresi*'nde Ortaöğretim Tarih kitaplarını eleştirmek üzere yaptığı konuşmada Türk Tarih Tezi'nin Hititler, Mısırlılar ve diğer Mezopotamya kavimlerinin "Türklük"leri savını, Sumerler

5 "Biyolojik ırk" biçiminde vurgulamamın nedeni, daha önceleri, Osmanlı kavram dünyasında "ırk" kavramının "ethnie" karşılığında kullanılmış olmasıdır (Örn. bkz. Akçura 1987). Bu ilk kullanımda, belki de Avram Galanti'nin (1925: 17) belirttiği gibi Almancada "kabile" ile "ırk"ı ifade eden kelimelerin aynı olmasının etkisi vardır. Oysa Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarih anlayışı ve bunun Türk Tarih Kongrelerine ve daha sonraki Halk evleri neşriyatına yansıtış biçimi, bu kavramın artık biyolojik anlamına atfen kullanıldığını göstermektedir. Bu kullanımda bahsettiğimiz dönemsel havanın büyük etkisi vardır.

dışında, tamamen çürüten kanıtları, Batı'da yapılmış bilimsel araştırmalara dayanarak sıralamaktadır (I. TTK: 445-452). Prof. Avram Galanti, İstanbul Darülfünunu'nun birçok hocası gibi Türk Tarih Tezi'ne mesafelidir. Tezi, gerek akademik gerekse ders kitabı düzleminde ortaya koyan resmî kişilerden biri olan Samih Rifat, Galanti'nin eleştirilerine karşı, "...Kablettarih medeniyetin menşei ve onun bütün cihana yayılması hakkındaki kanaatlarımız bizi eski bilgilerle açık bir mücadeleye sevk etmektedir" (I.TTK: 452) diyerek meydan okumakta ve Galanti'nin dayandığı bilgilerin "eski" olduğunu söylemektedir. Türk Tarih Tezi'nin programatik ve kuramsal bütünlüğe kavuştuğu 1930'lu yılların öncesindeki hazırlık safhasına işaret eden bir başka örnek, Reşit Savfet [Atabinen]'in 1929'da Budapeşte'de Türk Ocakları ile ilgili olarak verdiği konferanstır. Reşit Savfet, konferansında, "artık bilimin kabul ettiği gibi" en eski uygarlıkların temelini Türklerin attığını ve Türkçülüğün bu şekilde Atatürk tarafından tam bilinç aşamasına ulaştırıldığını söylüyordu (Atabinen 1930'dan akt. Timur 1984: 27).

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan, Millî Eğitim Bakanı Mahmut Esat [Bozkurt], Türklerin kökeni ile ilgili, Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu Türk'ün Babil'den ayrılarak Orta Asya'ya geldikleri şeklindeki Tevrat'a dayalı yorumu "tahrif" olarak nitelemekte⁶ ve "ilmî ve esaslı tetkikler üzerine yazılmış olan yeni tarih" kitabına göre Türklerin Orta Asya'da İ.Ö. 12.000 yıl önce yontmataş (neolitik) devrini geçirdiklerini ve birçok medeni-

yet unsurunun Türklerin eseri olup dünyaya buradan yayıldığını söylemektedir (I. TTK: 5-6). Bu açış nutkunda, daha önce *Türk Tarihinin Anahatları*, *Medhal* ve *Ortaöğretim Tarih* kitaplarında çerçevesi çizilen Türk Tarih Tezi'nin tematiği verilmektedir. Buna göre, Türkler "Çin, Hint, Eti, Sumer, Elâm, Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını kurmuşlar"dı. Ayrıca, Türk dili de bütün dillerin kökeni olan anadildi.

Gerek *Pontus Mes'elesi* gerek resmî tarih kitapları ve gerekse Birinci Türk Tarih Kongresi, çoğunlukla Alman ve Macar tarih ve arkeoloji araştırmalarının tezlerine dayanarak, bu gibi sonuçları aktarmaktadır. Özellikle Alman kültür tarihi (*Kulturgeschichte*) anlayışı ve bu anlayışın ırksal temellendiriliş biçimi başlıca esin kaynağıdır.

Kültür tarihi arkeolojisinin büyük katkıda bulunduğu, etnik ve ulusal toplulukları içsel bir homojenlik taşıyan, tarihsel olarak süreklilik arzeden ve nesnel olarak kültürleri, dilleri ve ırksal farklılıklarıyla tanımlanan bütünlükler şeklinde tasavvur eden anlayış 20. yüzyılın ilk yarısında tamamen egemen olmuştu. Kültür tarihi arkeolojisinin temel varsayımı, bugünkü halklarla ilişkili farzedilen farklı arkeolojik kültürlerin, monolitik, tekil bütünlükler çerçevesinde geçmişin inşası için temel alınmasıdır. Dolayısıyla bu tarz bir arkeoloji yaklaşımının temel sorunu "köken (*ethnogenesis*) izlemek" olmaktır (Jones ve Graves-Brown 1996: 4. Bu konuda Bkz. Collis 1996; Renfrew 1996). Birçok durumda kültür tarihi, kimlik bilinçlerini berkitmek ve güncel siyasal meşruluklarını sağlamak isteyen çağdaş ulusal ve etnik gruplar için uzun soykütüklerinin inşasını kolaylaştırdı. Böylesi bir geçmiş projeksiyonu, esas

⁶ Gerçi Mahmut Esat [Bozkurt], Tevrat'tan çıkarılan tez için, dipnotta "Türk ırkının kıdemine işaret etmesi itibarıyla yine bir hakikati ihtiva eylemektedir" belirlemesini yapmaktadır (I. TTK: 5).

olarak bugünün bakış açısından oluşturulmaktaydı (Jones ve Graves-Brown 1996:4). 20. yüzyılın başında, Alman *volkskunde* çalışmalarından arkeolojiye yansıyan ve siyasal arkaplanının 19. yüzyılda oluşturulduğu "etnik paradigma", Almanya'da "ulusal arkeoloji"nin belkemiğini oluşturdu ve 1902'den itibaren de Gustav Kossinna'nın Berlin Üniversitesi'nde kurumlaştırdığı "Almanca (Germanic) prehistorya" ile üniversite sistemine girdi. Kossinna'nın portresi, arkeolojiye şövenist ve faşist tasarrufu sokan adam olarak çizilir; oysa Kossinna, dönemi bağlamında, bu açıdan istisnâ bir arkeolog sayılmaz. Örneğin aynı dönemde Fransız arkeologları uluslarının Kelt köklerini keşfetmek, Polonyalıları topraklarındaki prehistorik kültürlerin Slav asıllı olduğunu kanıtlamak peşindeydiler. Dahası, Kossinna'nın metodolojisi İskandinavlı bilimciler tarafından geliştirilmiş ve Gordon Childe'in kültür kavramında olduğu gibi Britanyalı meslektaşlarınca da paylaşılmıştı (Härke 1995: 54-5). Etnik kimlikleri arkeolojik kayıtlardan izleme anlayışı, ilk olarak Orta Avrupa'da ortaya çıkmış ama Gustav Kossinna'ya kadar derli toplu bir örneği sunulamamıştı. Kossinna'nın özgünlüğü buradadır. Kossinna, arkeolojiyi herhangi bir halkın atasal kökenini teşhis ve bu halkın tarihsel serüvenini tespit aracı olarak görmüştür. Gustav Kossinna 1911'de yayımladığı *Die Herkunft der Germanen* ("Germanlerin Kökeni") adlı kitabında, arkeolojiyi en "ulusal" bilim olarak nitelemiş ve eski Germanlerin arkeolojik araştırmaya "en ziyade mazhar" bir millet olduğunu öne sürmüştür (Trigger 1989: 162-3). Kossinna'nın arkeoloji yaklaşımında, Alman arkeologlarının Ejiptoloji ve Klasik arkeoloji gibi alanlarda çalışmaları bir yurtseverlik

eksikliği olarak görülmektedir; zira bu alanlar doğrudan doğruya Hint-Avrupalıların kökeni ve Almanlarla ilgili değildir. Arkeoloji araştırmalarında tamamen tümevarımsal pozitivist bir yöntemi savunan Kossinna'nın, idealist bir duruşu temsil etmesi ilginçtir. Çelişik gibi görünen bu durum, aslında modernizmin asal bir özelliğidir.⁷ Beşerî bilimlerde pozitivism, aslında evrensel bir tarih nosyonunun reddine karşılık gelecek "ulusal müdahaleci" ve "tek-çizgili evrimci" bir tarih görüşünün yöntemi olmuştur. Ait olunan ulusun, bu evrimdeki üstün konumu kurgusunun "gerçek" yerine geçtiği bir idealizmin içi, bunu kesinlikle kanıtlayacağı varsayılan "seçilmiş", "ayıklanmış" verileri, kanıtları bulup çıkarmak demek olan bir pozitivism anlayışıyla doldurulmuştur. Bu elbette "tarihsiz" bir tarih görüşüdür. Zira bu görüşün evrensel bir açıklama yapma şansı yoktur; herşey ait olunan "ulusa göre"dir. Tarih, ona göre işler; diğer "uluslar" ona göre konumlanır. Emperyal Almanya'da önce Paul von Hindenburg gibi muhafazakârların sonra da Nazilerin gözdesi haline gelen ve Alman milliyetçiliğini arkeolojik yönden takviye eden bu yaklaşımın diğer önemli özelliği, biyolojik olarak "en büyük saf

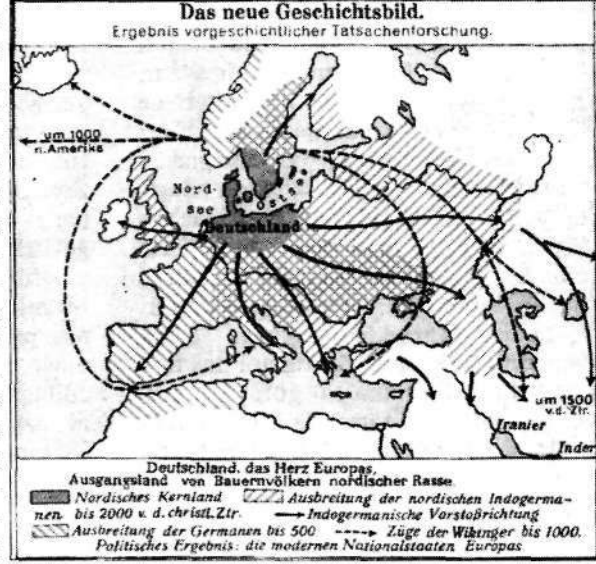
⁷ Bu çerçevede, Ersanlı-Behar (1992: 22-3) Cumhuriyet'in erken dönem tarihçiliğini, romantizm, pozitivism ve Alman historisizmi ayaklarına oturan eklektik bir model gibi göstermektedir. Oysa görünen, modernizme içkin özelliklerin yanyanalığıdır. Özellikle geç ulus-devletleşen coğrafyaların modernizmi, kendilerini ideal gelişme modeline en erken noktadan katacak şekilde totaliter, idealist ve romantik; bu katılmayı temellendirmeyi sağlayacak oranda da alabildiğine pozitivist bir konumlamayı işaret etmektedir. "Tarihsel yürüyüşü"nü gerçekleştiren ulus ve bu yürüyüşün icracısı olan "devlet", bu modernizmde tarihsiz biçimde özsöl birer varlık haline gelir. Bunun temellendirilmesi noktasında, her türlü ideolojik aygıt kullanılabilir. Türk Tarih Tezi, bu anlamda "ırkçı" bir temellendirmeye başvurmaktadır.

ırk" olan Almanların prehistoryasının aşırı biçimde yüceltilmesi ile önemli kuramsal buluşların karışımı olmasıdır. Bu yaklaşım Alman milliyetçilerince öylesine benimsenmiştir ki, Nazi hükümetinin Alman okullarındaki prehistorya öğretiminde müfredatın ana bileşeni haline gelmiştir. Zira Kossinna'nın Nazilerle ortak olan inancı kültürlerin etnikliği kaçınılmaz biçimde yansıttığı, maddî kültürdeki benzerlik ve farklılıkların doğrudan doğruya etnik benzerlik ya da farklılıklara tekabül ettiğidir; Kossinna'ya göre kültürel süreklilik, aynı zamanda etnik sürekliliktir. Kossinna'nın, Alman milliyetçiliği ve Nazilerce tevaris edilen görüşlerinde kültürel ve etnik varyasyonlar, ırksal farklılıklara işaret eder. Hint-Avrupalıların kök halkları ve dolayısıyla Almanların ataları, sarışın Nordik (ya da Aryen) ırk grubuna mensuptur ve bu ırksal özellikler insan davranışının (kültür yaratıcılığının) temel belirleyicileridir. Kossinna burada Klemm'in *Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit* ("İnsanlığın Genel Kültür Tarihi") (1843-52)'da temellendirdiği "kültür yaratıcı halklar" (*Kulturvolker*), "kültürel olarak edilgen halklar" (*Naturvolker*) ayrımıyla birleşir. Kossinna'nın Nazilerce benimsenen temellendirmesine göre, Schleswig Holstein bölgesi Avrupa'nın ve Yakın Doğu'nun kültürel gelişim merkezidir ve kültürel yenilikler bu bölgeden çevreye göçler yoluyla dağılmıştır. Zira daha gelişkin kültürlerin biyolojik bir üstünlüğün ifadesi olması yüzünden, kültürel yenilikler yayılma (*diffusion*) yoluyla değil, ancak göç yoluyla bir bölgeden diğerine yayılabilirdi. Hint-Avrupalıların göç dalgaları da güneye ve doğuya doğru olmuş ve oraların yerli halklarına uygarlığı öğretmişlerdi (Bkz. Harita); ama

Almanlar anayurtlarında kalarak ırken en saf biçimde kalmışlar ve bu yüzden de bütün Hint-Avrupa halklarının en yeteneklisi ve yaratıcısı olabilmışlerdir. Aslında Kossinna'nın kötü şöhreti, fikirlerinin işte bu biçimde Üçüncü Reich'in ırkçı ve yayılmacı siyasetinin meşrulaştırılmasında kullanılmasından gelmektedir. Ayrıca Kossinna, arkeolojiyi tarihsel toprak haklarını temellendiren bir araç olarak görmüştür. Nerede "Alman maddî kültür unsurlarına" rastlanırsa orası eski Alman toprağı olarak ilân edilmiş ve buralarda modern Almanya'nın hakkı olduğu ya da buraları geri alma hakkına sahip olduğu iddia edilmiştir (Trigger 1989: 164-7). Bu meyanda Alman arkeolojisinin entelektüel tarihinde, Kossinna kadar etkili olan ama en kısa yaşayan savruluş, rasyonalizm ve doğa bilimleriyle yakın ilişkisi olan antropolojik perspektifin egemenliği olmuştur. Bu perspektifin 19. yüzyıl prehistorik arkeolojisine katkısı, evrimci paradigma-yı alana sokması ve alanın fiziksel antropolojiyle yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olmasıydı. Antropolojik arkeolojinin konumunu güçlendiren kişi romantizme ve basitleştirici difüzyonizme şiddetle karşı çıkan, ünlü Berlinli cerrah Rudolf Virchow'dur. Virchow'un 1902'de ölümünden sonra, üstün ırk kuramını reddetme eğiliminde olan antropolojik yaklaşım inişe geçmiş; Virchow'un önder konumunu bu kez "prehistorik ırkçılığı" öne çıkaran Kossinna üstlenmişti (Härke 1995: 54).

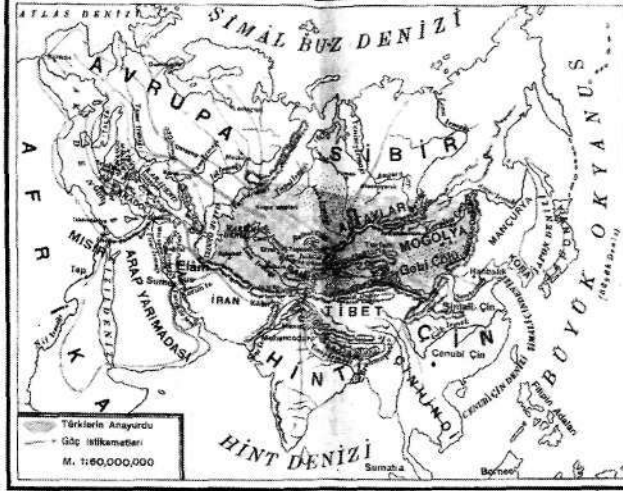
1870'lerde Virchow ile Fransız antropoloğu Armand de Quatrefages arasında bir tartışma başlamıştı. De Quatrefages, çağdaş Almanların antik Germanlerle, dolayısıyla Aryenlerle ilişkisi olmadığını, bugünkü Alman halkının Mongoloid Finlilerle Slavonik öğelerin karışımından husule gelen "Prusya ırkı"

olduğunu, bu yüzden de Alman Birliği'nin "antropolojik bir hata" olduğunu söylüyordu. Ona göre gerçek Aryen aristokratları, Fransızlarla güney Almanları idi. Virchow ve liberal meslektaşları ise, buna karşılık, Finlilerle Almanca konuşan halkların farklı fiziksel özellikleri olduğunu göstermeye girişmişti. Virchow ve Alexander Ecker, Almanlar arasında kafatası ölçümlerinden başlayarak antropometrik ölçümleri içeren bir araştırma planladılar. Bu tarama, devletin eğitim yöneticilerince benimsendi ve 15 milyon okul çocuğuna uygulanmak üzere soru kağıtları öğretmenlere gönderildi. Sonuçlar, Avrupa'nın yerlileriyle Asyalı "Aryenler" in birbirleriyle karıştıklarını, Almanya'da birçok farklı fiziksel tip bulunduğunu, dolayısıyla ırksal steryotiplerin ulusal kültürlerle örtüştürülemeyeceğini gösteriyordu. Bu, Almanya'da antropoloji yoluyla liberal fikirlere doğru bir açılımı başlattı (Weindling 1989: 48-9). Söz konusu açılım, bir anlamda, Alman Birliği'ne karşı, de Quatrefages gibilerden gelen "ırkçı" duruşları göğüsleme çabasından kaynaklanıyordu. Oy-sa, dönemin organisist anlayışına göre ulus, basitten karmaşığa doğru ilerleyen hayat evriminin zirvesiydi ve antropoloji de Alman kültürünün ve fiziksel tipinin oluşumunu aydınlatmaya hizmet etmeliydi (Bkz. Waldeyer 1903'den akt. Weindling 1989: 54). Bu "ırkçı" antropolojinin ilk işaretlerini, *Anthropogenie* (1874) adlı kitabıyla Haeckel verir. Irkla ulusu özdeşleştirmekle birlikte Haeckel, Blumenbach'ın beş temel ırk olarak belirlediği skalayı yirmiyeye çıkarır ve bunlardan, içlerinde

Avustralya yerlileri ve Hotentoların da bulunduğu dördünü "en aşağı ırklar" olarak tasnif eder. Haeckel'e göre insan ırkları, Morgan'ın sınıflamasını hatırlatır biçimde, "vahşi", "barbar", "uygar" ve "kültürlü" olmak üzere dört sınıfa bölünebilmektedir. Avrupa *mittleren Kulturvölker* derecesine ulaşmıştır ama kültürün en üst düzeyi henüz elde edilmemiştir. Bu üst düzeyi, eğitime, sanata ve bilime ekonomik destek veren bir devlet örgütlenmesinde bulan Haeckel, bu noktada Hegelci bir idealizmi temsil etmekte ve Fransız ve Britiş yayılcılığının meşrulaştırılışını hatırlatır biçimde, "insanlığın geri kalanına uygarlığı taşıma misyonuna sahip bir Almanya" fikrinde mündemiç bir kültür emperyalizmi türünü ifade etmektedir. Irkları uygarlığa yakınlıklarına göre tasnif etmenin ve Almanların bir *Kulturvolk* olduğunu ispat etmenin ve buna dayalı bir kültür emperyalizmi kurgulamanın yanında, Almanya'da

Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları

Uygarlığın merkezden çevreye yayılışı konusunda birbirinin çağdaşı olan iki yaklaşım. Alman tezi: Schleswig-Holstein'den çevreye Aryenlerin göçüyle yayılan uygarlık. Türk tezi: Orta Asya'dan diğer bölgelere Türklerin göçüyle yayılan uygarlık. Tema aynı, aktörler farklı... (Kaynaklar: F. W. Putzgers, Historischer Schul-Atlas, Bielefeld und Leipzig, 1940, h. 1; Tarih I, Tarihtenevvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, h. 1.

antropolojinin ırkçılığın hizmetine sokulmasındaki üçüncü merhale anti-semitizm olmuştur. Anti-semitizmin dinsel bir düşmanlık biçiminden ırkçı bir düşmanlık biçimine dönüşümünün anahatları 1880'lerde çizilmiştir. Daha önce Virchow'un ayrı bir ırk olmadıklarını neredeyse kanıtladığı Yahudilerin, Wilhelm Marr'dan başlayarak ayrı bir semitik ırk olduğu görüşünün vurgusu artmaya başlamış, 1880'de Adolf Stoecker "ırkın ırka karşı" savaşını açıkça ilân etmiş, 1880'lerde Berlin bir anti-semitik öğrenci hareketinin merkezi olmuştu (Weindling 1989: 56-9).

Bütün bu gelişmeler, Almanya'nın bir ulus-devlet olma sancılarının yaşandığı yıllara ve Birlik sağlandıktan sonra "dünyanın egemen ulusları" arasında yer almasını ve zenginliklerden pay almasını kültürel ve ırksal olarak maşrulaştırma çabasına karşılık gelen, II. Dünya Savaşı sonrasındaki hüsrarla sonuçlanan sürece denk düşmektedir. Devletlerin "uluslar" temelinde üniter varlıklar olarak örgütlendikleri modern çağ, başlangıcından itibaren bu tür

savrulmalara son derece müsait bir zemindir ve bu zemin, aynı zamanda, milyonlarca insanın mezarı olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren, aşağı yukarı bir asırlık, ulusların varoluşunu ırkçı-kültürcü bir esasta temellendirme yaklaşımı, bu dönem boyunca bütün dünyayı sardı.

Türkiye gibi, yüzyılın başında bu *Zeitgeist*'in egemen olduğu ve devletin kültür politikası ve "Tarih Tezi" haline geldiği yerlerden biri de İspanya idi. İçsavaş'tan sonra İspanya'da Franco rejimi, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya ile özdeşimler kurarak İberli halkların bulunduğu her yerde Kelt bileşeni aramaya başladılar. Bu arayış, sonuçta bir pankeltisizme kadar vardı. İspanya'nın protohistoryasında Kellere vurgu yapılmasının birkaç nedeni vardı. Birincisi, o yıllardaki en etkili arkeologların eğitimlerini 1920'lerde ve 1930'ların başında Almanya'da yapmaları ve Kossina ekolünden gelmeleri idi. İkinci olarak, Keltlerin İspanya'ya gelmesine neden olan şeyin Rhine bölgesinden göçler olduğu düşünülüyordu. Üçüncüsü, İspanya'da "Hint-Avrupalı", "Aryen" ve

"Kelt" kavramlarının birbirine karışmış ve birbiriyle birleşmiş olmasıydı. Bu etkenler, "İspanyol halkı"nın ilksel *etno-genesis*'inde Keltlerin neden çok önemli bir açıklama unsuru olduğunu göstermektedir. Keltler kendi kültürlerini İspanya'nın her köşesine yaymışlar; bu meyanda İberyalılar, Fenike, Kartaca ve sonra da Roma etkisi tarafından dönüştürülmüş olan önemli bir Kelt unsuru olarak kalmıştı. İber kültürü, Klasik dünyanın etkisine karşı tepki anlamında, İspanyol dehasının çok "kişisel" tepkisinden başka birşey değildi. Bütün bu temellendirmeleri anlatan slogan "İspanya farklıdır" sloganıydı. Bazı arkeologlar, modern devletin siyasal yapısını şekillendirmeyi sürdürecekt biçimde düşünülmüş bir ulusal birliğin ikmalinde önemli bir öge olarak, "İspanyol halkı"nın atasal birliği fikrini berkitmeye çalışıyorlardı. Franco dönemi tarihçiliği, 16. yüzyıla karşılık gelen bir "İspanyol Altın Çağı" yarattı. Bu "Altın Çağ" yorumuna göre, bu çağın öncesi, doruğa doğru ilerleyen uzun bir yürüyüşü (Zapatero 1996: 185-7).

Prekapitalist bir imparatorluktan üniter bir ulus-devlet yapmaya çalışan Cumhuriyet seçkinleri de bu ırkçı-kültürcü, bir yanıyla sosyal Darwinci havanın etkisi altında kaldılar. Zaten, Cumhuriyet öncesinde, özellikle Alman emperyalizminin nüfuz alanını Doğu'ya doğru genişletme çabasında kullandığı milliyetçi şiringadan yayılan doktriner aşı, buna uygun bir entelektüel bünyeyi, Rusya'dan gelen Türkîlerin taşıdığı Türkçü-Turancı havayla birlikte, hazırlamıştı. Türkiye 20. yüzyılının ilk yarısı, bu bakımdan, naiv bir narodnizmden ve köylücülüğten başlayarak kültür milliyetçiliğine, oradan siyasal milliyetçiliğe ve pantürkizme, sonunda da üniter devletin sınırlarıyla örtüşen, ırkçı renkleri içeren

bir homojen ulus nosyonuna ve onun varlığının ırksal-kültürel temellendirilmesine doğru evrilmeyi göstermektedir. Bu meyanda, sistematik olarak Kossinna'nın biçimlendirdiği Alman emperyal-milliyetçi arkeoloji ve kültür tarihi anlayışı, bu bakımdan, gününün ulus-devletleşme çabasında bulunan ülkelere mükemmel bir kendini meşrulaştırma aracı sunmuştur. Türkiye, bu anlayışın resmen uygulandığı ulus-devletlerden biridir.

Türk Tarih Tezi'nin merkezinde yer alan "uygarlığı dünyaya brakisefallerin yaydığı" görüşü de, aslında Batı mahreçli bir görüştür. 1870'lerde Fransız antropoloğu G. de Mortillet, insanlık tarihinin ilk büyük devrimi olan Neolitik devrimin brakisefal insanların eseri olduğunu ve bu insanların Kafkasya'dan geldiklerini ileri sürmüştü. O yıllarda Macar Ujfalvy, hem kafatası incelemelerine hem de dil araştırmalarına dayanarak, dünyadaki ilk göçlerin Orta Asyalı "ırklar", özellikle Moğol ve Turanlılar tarafından başlatıldığını, bunların Avrupa'nın ilk sâkinleri olduğunu, eski Mezopotamya dilleri ile Turan dilleri arasında benzerlikler bulunduğunu iddia etmekteydi (Timur 1984: 11). Bu tartışma içinde özellikle İsviçreli antropolog Eugène Pittard, Türk Tarih Tezi bakımından önem taşımaktadır. Pittard, kafatası ölçümlerini önemsemiş ve Neolitik devriminin brakisefallerin eseri olduğu fikrini benimsemişti; bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, kendi tezlerine önem verip destekleyecek bir zemin olması bakımından sevinçle karşılamıştı (Timur 1984: 11-12). Nitekim Pittard, İkinci Türk Tarih Kongresi'nin (1937) onur konuğu ve Fahrî Başkanı'dır. Pittard bu Kongre'de diğer kıtalara nazaran Anadolu'da neolitikliğin eskiliğini ve onu izleyen Anadolu

ve Mezopotamya tunç çağı uygarlıklarının (Sumer ve Hititlerin) "Türk" olduklarını söylemekten ziyade, çağdaş Anadolu Türklerinin bu eski kavimlere kadar uzanan bir sentezin ürünü olduğunu belirtiyordu (Bkz. Pittard 1943). Bu tesbit, daha sonra Eyüboğlu ve Halikarnas Balıkcısı gibi Anadolucuların tezlerinin âdeti bir ilk örneğini sunmaktadır. O'na göre, "Etiler'in cetleri olan Anadolu'nun bu eski brakisefalleri, illetten neticeye varmak yoluyla, Türkler'in de cetleri telâkki olunabilirler" (a.g.m.: 73). Bu ihtiyatlı değinme, Türk Tarih Tezi için temel bir argüman olmuştur. Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri, ağırlıklı olarak, Pittard'ın "Brakisefaller" argümanı etrafında dolaşan bildirilerden oluşmakta ve biyolojik ırksal özellikleri tarihin açıklayıcısı noktasına taşımaktadır.⁸ Hemen hemen bütün bildirilerde bu sava değinilmekte, hatta bu savdan hareket edilmektedir. Bu savın iki alt iddiası vardır: 1) Neolitik devrimi Orta Asyalı Brakisefallerin eseridir. Dolayısıyla, "...insanlığın, yüksek kültür beşiği, yalnız bir tek yer olmuştur: Ortaasiya.." 2) Bu Asyalı Brakisefaller asla sarı ırktan değildir (Afetinan 1932: 24-28). Bu ikinci argüman, Cumhuriyet öncesi Türkçülüğünün Moğol-Türk birlikteliği tasavvurundan bir dönüş ve Türklerin ırken de Avrupalı olduğu tezinin öne çıkışıdır. İlk belirtileri daha 1920'lerin başında görülen Türk Tarih Tezi bu iddialara, Orta Asya'dan uygarlığı dünyaya yayan Brakisefallerin "Türkler" olduğu ve Anadolu'da Türklerin 1071'den çok önce ana kütleden

koparak göçeden ırkdaşları tarafından temsil edildikleri⁹ belirlemesini eklemiştir. Afetinan bunu şöyle ifade ediyor (Afetinan 1932: 31):

...Orta Asiyadan ve, orada yetişen, çoğalan ve başlı başına bir kültür yaratan insan kütlesinden bahsederken, tek bir ırk düşünüyorum, ve onun adına Türk diyorum (...) Ortaasiya yaylalarının, Otokton ahalisi, tek bir ırk manzumesi halinde teşekkül etmiştir; çünkü, başka kandan ve tipten hiç bir nevi halkın gelip karışmasına, yurtları hududundaki, tabii manialar yüzünden, on binlerce yıl imkân olmamıştır.

Bu Ortaasiya ırkının umumî olarak, açık vasfı Brakisefal olmasıdır... Teninin de, sarı renkle münasebeti yoktur; esas ve umumî olarak beyaz tenlidir.

Cumhuriyet'in Atatürk tarafından görevlendirilen ilk antropoloğu Şevket Aziz Kansu, Batıların Türkleri "Sarı ırk"a dahil etmelerine dair şu itirazı dile getirmektedir (I. TTK: 48-50):

[Avrupalılar d]iyorlar ki; ...ama brakisefaller bir değildir. Yani Asiyadan gelmiş beyaz derili brakisefaller olduğu gibi sarı derili ve "Mongol" denilen brakisefaller de vardır. Hakikaten Avrupaya medeniyeti getiren bu beyaz derili brakisefal insanlardır, dediler ve Türkleri bütün antropolojik hakikatlere rağmen yapmış oldukları tasniflerin çoğunda bu beyaz derili ve Alp adamı dedikleri brakisefaller zümresine bir türlü sokmadılar.

Halbuki ...sâf bir sarı ırk, yani Mongol ırkı mevcut değildir.(...) Asiya brakisefallerin ocağıdır. Bunlar Alp adamı tipidirler. Ve Türk te bu tiptir. Bizim son telâkkiye göre

⁸ Bu ırkçı tarih görüşü I. Türk Tarih Kongresi'nde Türk Tarihî Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtibi Dr. Reşit Galip'in bildirisinin başlangıcında açıkça anılır (Reşit Galip 1932: 99): "Tarih, bütün beşeriyetin malıdır. Beşeriyetin en geniş aileleri ırklardır. Bu sebeple millî tarihin tetkikine milletin mensup olduğu ırkın mütalâası ile başlamak

lâzımdır. Buna ırkların tasnifine ait bir tarihçe ile girmeğe ve her tasnif teklif veya nazariyesinde Türk ırkına verilmiş olan mevki göstermeğe çalışacağım."

⁹ Afetinan bu savı "...1071 tarihi İslâm olan Türklerin Anadolulu kardeşlerine kavuşmalarını gösterir" diyerek formüle ediyor (Bkz. Afetinan 1937: 100).

esasen bir ırk olmaktan uzak bulunan Sarılarla alâkamız yoktur (...) Hulâsası şudur ki; Anadolu, brakisefal buğday renkli veyahut beyaz, güzel, bazan mavi gözlü ve kumral bir ırk tarafından iskân edilmiştir. Bu ırk Ortaasiyadan geliyor. Sora Boule... "Eti, Sumer ve Akadlar"ı beyaz brakisefal ırka bağlıyor. (...) Bendeniz Anadoluda gezdiğim zaman ne kadar sâf, güzel ve velût Türk ırkına tesadüf ettim. Aldığım ölçüler, morfolojik karakterler bu kanaatimi sarsılmaz bir imana döndürdü. Esasen bugünkü Türk, medeniyeti tarihten evvelki devirde garba getirmiş Alp, Broca'nın tâbirile Celte ırkına bağlıdır. Ve maddî mânevî inkişafı müsaite, biyolojik-man söylüyorum, mütakâmil bir iskelete, ete ve kafaya, hamura malik bir beşer tipidir.

Şevket Aziz Kansu, Kongre'ye sunduğu bildiride, ayrıca, "Türk ırkı"nın antropolojik özelliklerinin "Avrupaî denilen Alp adamı"nın tipik özelliklerini gösterdiğini isbata girişmekte ve buradan yola çıkarak şu sonucu söylemektedir: "...Avrupaî tip dediğimiz bu tip nereden gelmiştir? Bunu Avrupa'ya mı bağlayacaksınız? Yoksa Avrupa'yı ona mı? Tereddütsüz cevabını derhal verelim ki brakisefal Avrupa bize bağlıdır" (Kansu 1932: 277). Şevket Aziz Kansu, Nazi Almanyası'nın uygulamalı Aryen ırkı seminerlerini hatırlatır biçimde, Kongre'ye Bağlum köyünden iki kişi getirerek, bir de uygulama yapmıştır. Kansu, bu kişileri Kongre'ye takdim ederek şunları söyler (*a.g.m.*: 278):

...İşte ince uzun burunlu brakisefal ve Antropoloji kitaplarında tavsif edilen halis dağlı adam, Alp adamı, Türk adamı, Abdullah, koyu olmayan gözlere, buğdaydan daha açık renkli kumral bıyıklara ve beyaz bir tene sahiptir. Fakat işte yavruları, saçları altın renkli olan bu yavru Türk ırkına mensuptur. İşte Alp adamı. Ortaasiyadan gelmiş olan adam, bizim ecdadımıza bağlı olan adam.

...[İ]stikbale sessiz, fakat çok ümit

veren adımlarla ilerleyen Türk ırkını ve Türk neslini idame ettiren Türk yavrusuna bakınız; asırlık ihmallere rağmen hâlâ bereketli olarak ve bereket taşıyarak fışkıran uyanıklığı, kabiliyetleri kat'iyen mahvolmıyan, fakat ona karşı ihtimama, dikkate alâkaya bugünkü münevverlerin mecbur olduğu, mecbur olduğumuz Anadolu Türk köylüsüne bakınız.

Aslında Batı'da ortaya çıkan ırkçı tarih telakkisi karşısına yine ırkçı bir argümantasyonla çıkan bu tezin yanında yeralan Fuat Köprülü, Gobineau'ye bağlılığı ve özellikle Almanya'da izleyiciler bulduğunu söylediği Batılı ırkçılığı,

[h]albuki bugün artık bu şekilde bir ırk telakkisine imkân kalmamıştır. Bir taraftan antropolojinin diğer taraftan içtimâî ilimlerin terakkisi sayesinde ırk mefhumunun hakikî ve ilmî manası takarrür etmiştir. Fakat buna rağmen birtakim müelliflerde, müverrihlerde bu Hint-Avrupaîlik gayretinin, diğer bir tabir ile aryanizm aşkının hâlâ devam ettiğini sık sık görmekteyiz

diyerek eleştirmekle birlikte (I. TTK: 45), aynı yazıda, Türklerin medeniyete katkılarını anlattıktan sonra, Afetinan'a katılarak,

[h]akikaten benim şimdiye kadar görebildiğim birçok tarihî ve edebî vesikalar, Türk ırkının, bazı antropoloji kitaplarında yazıldığı veçhile bir çirkinlik nümunesi değil, bilâkis güzellik timsali olduğunu sarahaten anlatmaktadır. Antropoloji kitaplarının hattâ en son neşredilenlerinde Türk oldukları inkâr edilemeyen meselâ: Anadolu, Rumeli Türklerinin Mongol veya Mongoloide denen ırka mensup olmadığı görülüyor. Bunu tevil etmek için antropoloji mütehassıslarından meselâ; Pittard'ın düşmüş olduğu müşkülât - eserleri gözden geçirilecek olursa- kolayca anlaşılır

demekten kendini alamamaktadır (I. TTK: 47). Dr. Reşit Galip de, kendisi Türklerin lehine olacak şekilde tamamen ırka dayalı temellendirmelere girişmekte

bir sakınca görmemekle birlikte, Batılıların Türkleri Sarı ırktan sayarak Moğollarla bir tutmalarına kızmakta ve onları "ırkçılık"la (!) suçlamaktadır (Reşit Galip 1932: 158):

...[B]iz insanlığın deri veya saç rengine göre parlayıp karardığına, ruhların iskelet boyundaki santimetre yekûnile yüklenip alçaldığına inanan ve âlemi inandırmak isteyenlere istihfaf ve istihkarla bakarız ve onları insanlık mefhumunu anlamakta çok ve hâlâ gecikmiş olmakla hakikî ruhlarını temsil eden ihracat gümrüğü vinçlerinin ve manifatura balyalarının üstünde hâlâ Kurunuvusta [Ortaçağ] taassubu taşımakla itham ederiz!

Dr. Reşit Galip, hemen birkaç satır sonra Avrupalıların nasıl "geri" ırklardan neşet ettiklerini ve bugün ırken "ehven-i şer" durumlarını da Türklerin "melezlemesine" borçlu olduklarını imâ etmekten, buna karşılık Türk ırkının güzelliğine dokunmaktan geri durmaz (a.g.m.: 158-9):

...[A]sılları Protonegroit [Atasal siyah ırk] ve Protoostraloit [Atasal Avustralya ırkı] olan Avrupalıların Türklerin daimî akınları ve çok sıkı temasları neticesinde türkleşerek bugünkü tipi aldıkları ve onları bu neticeye erdirebilmenin Türkler için pek zahmetli bir iş teşkil etmiş olduğu söylenebilir (...)

[Reşit Galip, Legendre'den naklen şunları ekliyor:] Uzun boylu, uzun, beyaz simalı, düz veya kemerli ince burunlu, muntazam dudaklı, çok kere mavi gözlü ve göz kapakları çekik olarak değil, ufki açılan "Türk", beyaz ırkın en güzel örneklerinden biridir.

Şüphe yok ki, bu beyazlar arasında kısa boylu, fırlak çeneli ve iri dudaklı sarılar da vardı. Lâkin bu *Negroitler*, yahut *melezler* asıl muhariplerin silah uşakları ve Başbuğların daima arkalarında taşımış, fütuhatın adi hizmetlerinde kullanmış oldukları esirler ve mağlûplar sürüsü idiler...

Türk'ün "güzelliği"nin yanısıra belki de daha önemli özelliği (!) onun "medeniyet yaratma kabiliyeti"dir. Bu da, onun "ırksal üstünlüğü"nden gelmektedir. Örneğin Reşit Galip'in (1932: 113) Frets'den naklen söylediği gibi:

Vazıhan elde edilen delillere göre brakisefallerin, bilhassa Alplileri dolikosefallere nazaran biyolojik bir faikiyeti olduğu kabul edilmelidir. Böyle olunca neticenin nihayet bunların hâkimiyetine doğru gidişi tabiidir.

Reşit Galip'e göre (a.g.m.: 137),

..1850 yılından zamanımıza kadar ilim, medeniyet atalığını Gobineau'nun Kumral-Dolikosefalinden alarak Brakisefal Alplilere emanet etmek, yani malî hakikî sahibine vermek yolunda yürümüştür. O ataların öz torunları bugün dahi orada oturuyorlar ve burada oturanları da işte kendilerine ait bu meseleleri konuşuyorlar!

Devamla, Reşit Galip bunun her yerde böyle olduğunu söylemekte ve bildirisinde Alpliler denilen atalarımızın çeşitli eski uygarlık alanlarındaki "yaratıcı faaliyetlerini" aktarmaktadır.

Afetinan, Aryenleri ("Ari, İndo-öropeen, İndo-germen"), Orta Asya kökenli yapan ve Türk Tarih Tezi'nin bütünlüğünü bozan teorilere de karşı çıkarak bunun amacının, "...dünyaya yayılan, o medenî insan kütlelerinin öz anası olan asıl ırkı, büyük Türk ailesini unutmak ve unutturmaya çalışmak" olduğunu söylüyor (Afetinan 1932: 40). Tezin, Türklerin yayılışı kısmıyla, yayıldıkları yerlerdeki yerli halkla ilişkileri konusundaki çözümünü ise, bu yerli halkların oraya gelen Türklerden uygarlığı öğrendikleri ve fakat bu Türklerin "...binlerce yıllar içinde ve bir çok siyasî ve dinî hâdiselerle, yavaş yavaş, kendi benliklerini ve ana yurtlarını unut[tukları]"dır (a.g.m.: 40). Bu sav, "medeniyetin beşiği" Orta Asya

kökenli "Ari ırk" savını cerhedecek şekilde şöyle bağlanır (a.g.m: 41):

Binaenaleyh, orada büyük Türk ailesinden başka ve ondan ayrı "indo-Öropeen" namı altında bir ırk yaratmaya kalkışmak tabiata isyan olur. Makul ve insanî olan, tabiatın, Ortaasiya yaylalarında yarattığı ırkı tanımak ve onun adına hürmet etmektir.

Tezi reddedenler, böylelikle insanlıktan çıkarılıp akıldışılıkla da suçlanmaktadır. Orta Asya'nın "otokton ırkı"nın Türkler olduğunu kanıtlamak da yetmemektedir. Bir de, bu Türkleri Anadolu'nun "otokton" halklarıyla birleştirmek ve Mezopotamya uygarlığının kurucusu olan halkları "Türkleştirmek" zarureti vardır:

Bir de şunu eyi bilmek lâzımdır ki, kadim Etilerimiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sâkini ve sahibi olmuşlardır. Burasını, binlerce yıl evel ana yurdun yerine, öz yurt yapmışlardır. Türk-lüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakya'ya getirmişlerdir. Türk cümhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarıdır (Afetinan 1932: 41).

Anadoluda şimdiye kadar bulunan en eski kafatasları sarı ve faik bir surette ırkımızın silinmez damgasını taşımaktadır (Reşit Galip 1932: 133).

Mezopotamya halklarının "Samî" yahut "yerli" sayılmalarına karşı aşağıdaki iddialar kanıtlanmış sayılmaktadır (Reşit Galip 1932: 117):

1) O zamana kadar Samî ve yerli olduğu sanılan Mezopotamya medeniyeti yerli sayılması imkânsız ve çok daha kadim, Samî olmayan bir ırkın malıdır.

2) Bu ırk ve medeniyet Orta-asiyadan gelmiştir.

3) Bu medeniyetin mümtaz mümesilleri olan Sumerler, bazı muasır yabancı müelliflerin şimdi, çok tekrar etmek istemedikleri bir ıstılah ile **Turanlı**, bizim

daha doğru tâbirimizle **"Türk"** ırkındandırlar.

Adeta bu medeniyetleri tesahüp etmek isteyen "başka"ları (bir tür "Türk-lük" düşmanları) farzedilerek "ırken" sahiplenme yarışına girilmiştir. Reşit Galip'e göre, "Sumerlilerin ırkî vasıflarına gelince, bu husustaki tetkikat dahi eserleriyle bugün olduğu gibi dünyanın sonuna kadar beşeriyeti hayran etmek kudretinde bu kavmin samîlik taraftarlarını meyus edecek bir netice ile brakisefal Alplilere mensubiyetini göstermektedir..." (a.g.m.: 119).

Yani, özetle Türk Tarih Tezi, önce uygarlığı kuranların "Brakisefal" olduğu ve bunların asla "Sarı ırk"la ilişkisi bulunmadığı (Kafkasoid yahut Alpin olduğu) noktasından yola çıkarak; ikinci adımda bunların "Türk" olduğunu, bu "Brakisefaller"in kökeninin Orta Asya olmasının onların "Türk" olmasını kanıtlamaya yeteceğinden bahisle isbata bile fazlaca ihtiyaç göstermeyen bir "gerçek" olarak vurgulayıp; üçüncü adımda uygarlığın, bilhassa neolitik uygarlığın, atın evcilleştirilmesi, demirin kullanımı gibi birçok yeni keşifle birlikte, bu "Türk"-lerin çevreye göçleriyle yayıldığını ("Türkler"in yayılımının en önemli dayanağı da "Güneş dil teorisi" olmaktadır); ve bu yüzden dördüncü adımda da ilkçağın en parlak uygarlıkları olan Sumer, İndus vadisindeki Mohenjodaro ve Harappa dolayısıyla Hint, Mısır, Hitit, Çin ve hatta Yunan uygarlığının "Türk" kökenli olduğunu kendinden menkul argümanlara dayanan bir isbat yöntemiyle "gerçeklik" derecesine çıkarılan bir tarih görüşüdür.

20. yüzyılın başlarında Türk Tarih Tezi'nin de antropolojik temellendirmelerini "süslemek" için başvurduğu arkeoloji, her bölgede ve çeşitli görünüşlerde, Batı uygarlığında yaygın hale gelen ırkçı tutumu yansıtmaktadır.

Alman arkeologları, yalnızca, çoğunlukla daha küçük ve zayıf etnik grupların yahut geç ulus-devletleşen "ulus"ların çıkarlarını savunmaya yarayan milliyetçi arkeolojinin en keskin bir türünü yaratmışlardır; geçmişte olan şeylerin ülkenin o günkü emperyal yayılmasını meşrulaştıracak şekilde düzenlenmesi anlayışına dayanan gerçek anlamda "emperyalistik" bir arkeolojinin yaratılmasında ise başarısızdırlar (Trigger 1989: 164).

Türk Tarih Tezi, Ersanlı-Behar'ın sözleriyle (1992: 14-5), Türk Tarih Tezi'nin "bilimsel bir statü" kazandığı Birinci Türk Tarih Kongresi'nden, Tez'in "katı zaferi"nin ilânı olan İkinci Türk Tarih Kongresi'ne kadar geçen sürede ve İkinci Kongre sonrasında, çeşitli öğretim kademeleri aracılığıyla yayılmaya çalışılmıştır. Bu kademelerden biri, belki en önemlilerinden biri, daha önce belirttiğimiz gibi, Halkevleri'dir. Özellikle, *CHP Konferansları* olarak geçen ama hemen tümü Halkevleri'nde verilen konferanslarda ve çeşitli yerlerde çıkan Halkevi dergilerinde Tez'in çeşitli vecdelerinin anlatan yazılara rastlanmaktadır.

Konferanslar, 1938'den sonra yoğunlaşmaktadır. Tez'in özellikle ırkçı temellendiriliş biçimine örnek olması bakımından, burada birkaç konferansa değineceğiz. Bunlardan ilki Agop Dilâçar'ın 17. 12. 1939'da İskenderun Halkevi'nde verdiği "Alp'in Irk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı" başlıklı konferanstır (Dilâçar 1940). Konferansın Hatay'da verilmesi ve Hatay halkının Türklüğü-Alpinliği noktasından yola çıkması, Hatay'ın Türkiye'ye ilhâkını meşrulaştırma çabasının bir yansıması olsa gerektir. Böyle bir meşrulaştırma ihtiyacı, Hatay halkının çoğunluğunun farklı bir dili konuşması ve farklı bir

mezhepten oluşunun, buranın ilhâkında doğrudan "Hatay Türktür" demeyi zorlaştırmasından ileri gelmektedir. Bu durumu Dilâçar şöyle ifade eder (*a.g.m.*: 4):

...Lisan ve mezhep farkları, her ikisi de birer ictimâî tesis ve binaenaleyh kisbî oldukları için, hiç bir zaman bir camianın esasta bir olup olmadığının mümeyyiz vasfı sayılamaz. Bir çok beşer toplulukları, tarihlerinin bazı noktalarında dil ve mezhep değiştirmişlerdir... [B]azı diller muayyen devirlerde, kültür dili olarak, ana yurtlarından dışarıya taşıp birçok yabancıları kendi hükümleri altına almışlar, fakat ırk hususiyetleri müteessir edememişlerdir...

Farabî, İbn-i Sinâ vs. Türk oldukları halde Arapça yazmamışlar mıdır?

...Anadolu'nun eski Yunan devrinde, aslen Sinoplu, Amasyalı, Kayserili veya Tarsuslu olan öz Anadolu mütefekkirleri, zamanlarının kültür diliyle - yani Yunanca - yazmışlar diye Yunan mı addetmeli?... (*a.g.m.*: 4)

Dil ve mezhep farkı çok açık olunca, bu halkın Türklükle bağını kurmanın tek yolu kalmaktadır: Irk! Zaten Dilâçar, oraya "Kemalizm ırkçılığı nedir ve ne gibi ilmî esaslara istinat eder?" (*a.g.m.*: 7) sorusunun karşılığını vermeye gelmiştir. burada Dilâçar'ın muradı, "...esası bir fakat zahiren farklı gibi görünen tezahürlerin, birlik için bir mani teşkil etmeyeceğini göstermektir..." (*a.g.m.*: 6). Dilâçar'a göre Hatay halkını diğer Türklerle bağlayan, sadece Tanzimatçıların "vatan" kavramı, İslâmcıların "ümme" fikri, Osmanlıcılarının "devlet" birliği, ortak nüfus cüzdanı, hatta Ziya Gökalp'in "Türklük" esası olamaz (*a.g.m.*: 6-7):

Aramızdaki bağ Ziya Gök Alp'in tasavvur ettiğinden çok daha derin ve kuvvetlidir. Bu mütefekkiye göre, "her Türkleşmiş olan Türktür"; Türk kültürünü benimse-

miş olan herkes, menşei ve nesebi ne olursa olsun, Türk sayılır; kendini Türk hisseden herkes Türk camiasının malı olmuştur demektir.

Bu bir hakikat olmakla beraber, ilim bakımından tamam değildir. Bunu hakikata ve ilme uygun olarak tamamlayan, Kemalizm Türkçülüğü olmuştur. Kemalizm Türkçülüğü, Ziya Gökalp Türkçülüğünü reddetmez, tamamlar. Ziya Gökalp için menşei birliği mevzu bahis değildi, yabancı kaynaktan gelen fakat Türk kültürüne temessül eden ve onunla kaynaşan her şey Türktü. Kemalizm Türkçülüğüne göre ise, "Her Türk asıllı olan Türktür"; yabancılaşmağa yüz tutmuşsa, onu tekrar Türk kültürüne döndürmeli, zira o Türkün malıdır...

„Ethnide mümeyyiz vasıf olarak, somatik, lengüistik veya kültürel vasıflardan her hangi biri hakim olabilir. Somatik bir topluluk ise, "ırk" (race) denilen ana esasa istinad eder... [B]ütün reel topluluklarda somatik unsur esastır. T.C. sadece siyasî bir topluluk olmadığına göre, onun bünyesinde diğer iki topluluk şekillerini tetkik edelim. Ziya Gökalp Türkçülüğünde... tam bir etni mefhumu yoktu, çünkü somatik âmil nazarı itibara alınmamıştı... Kemalist Türkçülük ise, hem somatik hem de tabîî topluluğa, yani aynı zamanda hem ırk hem etni esaslarına istinad ediyor; kültür bahsinde dine büyük bir rol bırakmıyarak, onun oynayacağı kültürel ve millî rol, başka âmillerle telâfi edilmiş bulunuyor. Bu ekolü kuran Ebedî Şefimiz Atatürk olmuştur (...)

Görüldüğü gibi makale çok açık bir biçimde Kemalist Türkçülüğü ırkçı bir zemine oturtmaktadır. Dilâçar devamla beyaz ırkın alt ırklarını anmakta ve bunlar içinde "Alp" ırkını incelemektedir. Ona göre, buradaki "alp" kelimesi Türkçede "yiğit" anlamına gelen kelimelerle ilişkilidir. Dilâçar, bu "ırkı" şöyle tavsif etmektedir:

...Orta Asya Türk yaylasının en eski

efendisi olan bu ırk, brakisefal ve geniş çehreli idi; teni mat beyaz veya biraz esmer, saçları koyu kumral veya oldukça kara, gözleri açık kahve rengi ile siyaha çalan koyu kestane rengi arasında tehafül ederdi; burnu biraz kartalımsı, boyu orta, vücudu tenkinli, tıknaz; sağlam ve kalın yapılı idi. Sarı ırkla doğrudan doğruya hiç bir alâkası yoktu. Birçok antropologlar, Alp ırkının en mükemmel bir ırk olduğunu söyliyerek, bu mükemmelliğin sebebini de büyük bir zihin faaliyetini mucip olan iklimde, ve mesaiye, mücadelede elverişli olmıyan fertlerin tasfiyeye uğramalarında bulduktan sonra, bu Alp ırkını pek geniş bir sahada yayılmış ve öbür, yani Nordik ve Akdeniz ırkları üzerine hüküm sürdüğünü de ilave ediyorlar.

"İrksal" fenotipin nitelikleri böylece sıralanıp ırkın üstünlüğü vurgulandıktan ve bu tasvir sosyal Darwinci öğelerle süslendikten sonra, Dilâçar Türk Tarih Tezi'nin Orta Asya merkezli difüzyonizm kuramıyla bu ırk yaklaşımını birleştirir (a.g.m.: 9):

Aslen doğulu olup, Neolitik devirde cumudiyelerin erimesiyle Orta Asya'nın göbeğinde teşekkül etmiş iç denizin sahillerine inerek [!], Türkistanın en eski medeniyetini kuran bu Alpin ırk... beşer nevinin göçebelikten yerleşik hayata geçmiş olan ilk ırkıdır. Ötede Nordik ırk ormanlarda hâlâ av devrini yaşamakta ve binaenaleyh göçebelikte devam ederken, Türk yurdlarında Alpin ırk evini yurdunu kurmuş bulunuyordu. Sanatın göçebelğe tahammülü yoktur...

"Alpin ırk" bununla da kalmaz; birçok "ilk"e imzasını atmıştır: "...Çanakçılığa başlamış, site hayatına geçmiş, Mezopotamya ve Mısır balçıklı uğraşırken taş işlemeğe başlamış, madencilik sanatını kurmuş, hayvanları evcilleştirmiş, ziraatçılığı bulmuş..."tu (a.g.m.: 10). Hayvanları evcilleştirip tarımı bulması çok doğaldı; zira bu yenilikleri getirebilecek "irksal" üstün

özelliklerin yanında evcilleştirilen bu hayvanların yabanî örnekleri ile arpa ve buğdayın yabanî hali sadece Türkistan'da mevcuttu. Bunun dışında "teşkilâtçı ve idareci" olan bu ırk, Sumer ve Etiler gibi unsurları marifetiyle "dünyanın en eski kanunları"nı yapmışlar, tekerleği bulmuşlar, yazıyı icat etmişlerdi; anaerkil ve tüccardılar, hatta "iç deniz denizciliği dahi yapar[lar]dı". İlk edebî metinler de bunların eseri idi: "...Cihan edebiyatının ilk destanları -meselâ Sumerlilerin, 'Gılgamesh' destanı- Alpin ırkını mensupları tarafından yazılmıştır..." Ayrıca "...Alpin ırkın efradı Türk dili tipinde bir dil konuşurdu" (a.g.m.: 10-1).

Dilâçar, bütün bunları söyledikten sonra şu hükme varıyor (a.g.m.:11):

...Görüyoruz ki, artık bir ırkın sadece somatik yani bedenî vasıflarıyla değil, doğrudan doğruya bir etni ile iştigal ediyoruz, çünkü ırk realitesine "naos" denilen kültür unsurları dahi karışmış bulunuyor. Etni="race", yani ırk+kültür.

İşte bu ırk-kültür grubunu teşkil eden "proto-Türkler", Hataylılarla diğer Türkleri kökenden birbirine bağlayan, "müşterek ana vasıfları" sağlayan atalardır (a.g.m.: 12). Makale, devamla, Orta Asya'dan Alpinlerin göçlerini ve yayılma sahalarını, buna bağlı olarak Orta Asya Alpin, yani "Türk" kökenli halkları anlatmaktadır. Bunlar içinde en ilginç saptama, Ermeniler için yapılmıştır: "Eski Ermenistan dahi bu cümledendir... En eski Ermeni müverrihleri[nin]... şahadetine göre, Mamikonyan adlı büyük Ermeni sâlâlesinin ecdadı, Mançurya hudutlarından gelmişlerdir... Oğuz Türklerin Anadoluya girişinden asırlarca evvel kullanılmış olan klâsik Ermenicede, Türkçe ile bir menşeden pek çok kelimeler vardı.." ilh...(a.g.m.:13-4).

Sonuçta, Türk Tarih Tezi'nin bu ilginç sunuluşu siyasî hedefiyle birleş-

mektedir (a.g.m.: 16):

Bugün Arapça konuşan Hatay Türklerinin, Sâmilikle hiç bir alâkalı yoktur. Onların kafatası endis'i vasatî olarak 85 olduğundan, bunlar eski brakisefal Alpinlerin öz ahfadıdır. Asıl seyrek sakallı, dolikosefal Samî tipini bulabilmek için tâ Arabistan çöllerine inmek icap eder, zira Anadolu Alpinleri, Suriye antropolojisi üzerine müessir olmuşlardır... Arapça burada göçmen ve yabancı olarak bulunuyor; hiç bir zaman Türk etnisini boğamamıştır... Bugün Hatay'da Arapça konuşan halk, aslen Türk olup, zamanın icabı olarak Arapça yazmış olan birer küçük Farabî ve İbni Sinâ'dırlar. Kemalizm Türkçülüğü bugün onlara kendi öz benliklerini, öz menşelerini bildirmiş, ve Türk etnisinden olduklarını göstermiştir. Bizdeki rasizm işte bundan ibarettir, ve bunun içindir ki, Edebî şefimiz ATATÜRK, yalnız ırk değil, etni ve kültür bakımından dahi Türk olan Hatay'ı, Türkiye Cumhuriyetinin hudutları içerisine almayı tasarladı... Alpin ırkını ve Türk etnisinin bir cüzü olan Hatay'ın adı, eski Anadolu Hatti'lerinin ve Asya Katay'ının adlarını birleştiren bir ad ve semboldür.

Bu ırkçı temellendirme biçimi kullanılarak, pekalâ yeryüzündeki pek çok yerin Türk olduğu ve T.C.'ne ilhakı savunulabilirdi.

Halkevleri konferanslarında ve Parti çevrelerinde, yine Faşist ve Nazi devletlerinin resmî ideolojisinin etkisi altında kalınarak vurgulanan ve "Kemalist rasizmin" ikinci aşaması olan bir konu da "ırk hıfzıssıhhası" (öjeni), yani ırk hastalıklı unsurlardan temizlenerek eskiden sahip olduğu varsayılan saflığa yeniden kavuşturulması idi. Bu konunun bir yönü sağlığa dayanırken diğer yanıyla kütleli spor etkinliklerinin öne çıkarılması söz konusuydu.

Bu alanın kaynağı da yine Almanya'dır. Öjeni kuramına göre, düzgün ve

sağlıklı "sosyal organizma" kavramı, yeniden oluşturulmuş istikrarı, toplumsal bütünleşmeyi ve ulusal iktidarı gerçekleştirmek için araçlar sunmaktaydı. Alman Birliği'nin kazanımlarının ekonomik rekabetin parçalayıcılığı, sınıf çatışması, sınıai teknolojilerin yükselişi, fabrikalarda yoksulluğun yoğunlaşması ve kira evlerinde ortaya çıkan akıl hastalığı ve ailenin zayıflaması gibi unsurlar tarafından tehdit edildiği düşünülmekteydi. Sağlık, sadece, ulusal bütünleşmenin ideolojisi değil aynı zamanda gündelik yaşam içinde oluşturulan homojen bir yaşam dolayısıyla ulusal birliği temin edecek bir olguydu. Bu çerçevede kurumsallaşan Alman öjeni'nin, soylu ve uygar *kulturstaat* görüşünün otoriter biçimleri deruhte etme tarzlarından birini oluşturmuştur. Irkçı ideoloji bağımsız bir kılıkta ortaya çıkarken, biyoloji, genetik bozulmaların "sosyal organizma"nın sağlığı üzerindeki tehdidi kavramının oluşturulmasında büyük bir rol oynamıştır. Devlet tarafından hamiliği yapılan Alman biyolojisinin toplumsal temeli açısından bakıldığında, öjeni'nin, ulusal birliğin ortaya çıkardığı hızlı endüstrileşmeye, nüfus artışına ve kentleşmeye, Birinci Dünya Savaşı'na ve savaşın doğurduğu felaket ortamına karşı bir orta sınıf tepkisi olarak ortaya çıktığı görülecektir. Orta sınıf değerlerinin bir ürünü olan ve zamanla "halk sağlığı" programıyla birleşmiş olarak öjeni, Alman ırkçılığının geleneksel tarihinin sınırlılıklarını aşan tarihsel-toplumsal sorunlara işaret etmektedir. Özellikle Avrupa'nın görece "geri kalmış" bir halkı olan Almanların ulusal kompleksleriyle ve geç gelen Birlik'le, bu komplekse bağlı olarak hızlı sanayileşme çabasının doğurduğu toplumsal sorunlarla yakından ilişkilidir. Öjeni tarihi, aşırı milliyetçi ırkçı (*völkisch*)

hareketlerin bir ürünü olarak da görülebilir. Bu yoruma göre, 1880'den sonra giderek güçlenen, kanın ve ırkın saflığına ilişkin yeni anti-semitik retorik, Nazi soykırımında kendisini realize etmiştir (Weindling 1989: 1, 5-6).

Türkiye'de ise öjeni'nin bu türden toplumsal temeli zayıftır. Güçlü, sağlıklı, homojen bir "ulus yaratma" kaygısı daha öne çıkmaktadır. Dilde olduğu gibi ırksal alanda da bir arıtma teması alttan alta sezilmektedir. Ancak ne örgütsel olarak ne ideolojik olarak böyle bir "genetik arıtım"a Türkiye'nin takati vardır. Üstelik bu çabanın toplumsal meşruluğunu sağlamak, Türkiye gibi çok etnili ve biyolojik anlamında çok ırklı bir coğrafyada, neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden Kemalizm, saf bir ırkçılıkla kültür milliyetçiliği arasında sıkça gidip gelmiştir. Alman öjenisi'nin yanında Türk öjenisi bir fantazyaya olarak kalmış ve esasları bazı ırkçılarımız eliyle kamuoyunun önüne zaman zaman getirilmiştir. Halkevleri'nin çeşitli medyasında yazan bu kişiler, belki de kamuoyu oluşturmaktan çok Parti seçkinlerinin dikkatini çekmeye çalışıyorlardı; tıpkı *Kadro* girişiminde olduğu gibi... Hatta bu konuda bazı Parti yöneticileri tarafından desteklendikleri de söylenebilir.

Bu kişilerin başında Sadi Irmak yer almaktadır. Sadi Irmak, genetik temizliğe ve "üstün insan"a dair ırkçı yayınlarının yanında (bu konuda bkz. Boyacıoğlu 1991), Nazi Almanyası'ndaki spor örgütlenme modeliyle spor ideolojisini lanse eden yazılar yazmıştır. Bunlardan birinde (Irmak 1939: 69),

Almanya'da yeni rejim "stadları dolduran bir millet" yaratmayı en esaslı bir dava olarak ele almıştır... Bu muazzam faaliyetin gâyesi yalnız gürbüz insan yetiştirmekten ibaret değildir. Spor bir ahlâk

mektebi, hatta yeni bir dünya görüşünün beşiği ve rejimin en kuvvetli mesnedi telâkki ediliyor.(...) Almanyada yeni rejimin yâni millî sosyalist işçi fırkası[nın]... organizasyonunu bizzat eline al[dığı] ve devletin programına kat[tığı]... Alman sporu seri bir inkişaf halindedir. Bu inkişafın üç desteği ilim, propaganda, teşkilâtıdır. Bunun ırkın ıslahı, karakterin teşekkülü, Millî Müdafaa bakımından olan önemine işaret etmek lüzumsuzdur.

demektedir. Sadi İrmak, devamlı, yeni spor kanununu övmekte ve üniversitelere, fabrikalara zorunlu spor uygulamalarının getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Alman propaganda aygıtının en önemli performansı olan kütlese gösterileri ise hararetle önermektedir (*a.g.m.*: 73-4):

Propaganda bakımından çok ehemmiyetli bir nokta zaman zaman ve fakat hiç olmazsa senede bir defa büyük kütleleri biraraya toplamaktır. Cumhuriyet bayramı gibi vesilelerle... toplanışlar muhitte alâka uyandırmak bakımından kıymetli olduğu gibi bizzat sporculara toplu bir şekilde telkinler yapmak imkânını verir.

İrmak, izciliği canlandırmayı ve "Almanya'da olduğu gibi" gençlere belirli spor standartlarının uygulanması gerektiğini belirtmektedir (*a.g.m.*: 74).

Dikkati çeken bir başka yazı, Sara Akdik'in genetik ile ilgili yazısıdır. Akdik yazısının sonunda (1938: 18),

Genetiğin bilhassa ulusal bakımdan ehemmiyeti çok büyüktür. Bünye ve seciye zaafının ne suretle intikal ettiğini, bunların memleket için nasıl bir felâket teşkil edebileceğini öğrenmiş olan bir vatandaş, kendisine düşen vazifeyi en doğru şekilde ifa etme yolunu bulur... Nihayet yine genetik bilgisi sayesinde ki, dedeleri büyük bir medeniyet yaratmış olan bu millet, senelerce inkişaf edemeden kalmış bile olsa, aynı istidatları taşıdığından emin olur ve bu

emniyetle kabaran göğsü, önüne çıkan inkişaf mânialarını yıkmak için kendinde daha büyük bir kuvvet duyar

demektedir. Önemli olan bireyin değil ulusun sağlığıdır. Birey, ancak "vatan-daş" olmakla, yani bir ulus-devletin tescilli ferdi olmakla "insan" olur. Vatandaşın aslı görevi de ulusun ve onun devletinin, hatta uç noktalarda mensup olduğu "ırk"ın sıhhi, toplumsal vs. felâketlere uğramasını önleyecek kalkışmalarda, kampanyalarda yerini almaktır. Irkı korumanın bir yolu da yabancılarla evlenmenin önüne geçmektir. Halkevi dergilerinde zaman zaman bu konuda uyarıcı olan yazılar çıkmıştır (Örn. bkz. [Büyük]ataman 1944a; 1944b). "Genetik seferberlik" de pekâlâ bunlardan biri olabilir. Tek Parti döneminde, çok çocukluluğun, bilhassa erkek çocuklu oluşun ödüllendirilişi ve teşvik edilmesi, bu seferberliğin bir parçası olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak, Tek Parti döneminin, Halkevleri de içinde olmak üzere, kamusal ve iletişimsel aygıtları, dönemin ırkçı ve milliyetçi ideolojik tezleri, konjonktürle, bağları kurulmadan ele alınamaz. Bu bakımdan Yeğen'in (1996: 19) de belirttiği gibi, Türk Tarih Tezi, Cumhuriyet tarihinde bir "kaza anı", bir "kazai durum" olarak, "Türkiye tarihinin 'özel seyri' içerisinde, ayrıksı, yabancı bir durum" şeklinde değerlendirilemez. Yeğen'e göre (*a.y*) Türk Tarih Tezi'nin merkezî teması ırkçılık değil, medenîleşme/modernleşmedir. Oysa, 1930'ların medenîleşme/modernleşme momentini temsil eden fikriyat ırkçılık esasına isnat etmektedir. O dönem için, özellikle geçen ulus-devletlerin bekâsı, yukarıdaki örneklerde görülebileceği gibi, bu ırkçı ideolojinin temellendirilebilmesiyle yakından ilişkilidir; bu bakımdan faşizm ve onu tamamlayan fikriyat, dönemin

"popüler ideolojisi"dir (Bu konuda bkz. Mendel ve Müller 1987; Wild 1985). Bu yüzden Türk Tarih Tezi, "bize özgü" değil, "döneme özgü"dür ve modernizmle paylaştığı kaynak, bizatihi ulus-devletin kendisidir. Ulus-devlet varoldukça, onun varlığını her daim meşru kılabilen muhtelif araçlar kullanılacaktır. 1920'lerden başlayarak 1940'ların ortalarına kadar bu araç ırkçılık olmuştur. ırkçılık, bu anlamda ulus-devletin *olmazsa olmaz weltanschauung'u* olan milliyetçiliğin konjonktürel bir tezahürü olmaktadır. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, Brakisefal Alpin Irkın üstünlüğü ve medeniyet taşıyıcılığı iddiası bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Kaynaklar:

AFETİNAN (1932), "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde", *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar*. İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti: 18-41.

--- (1937), "Osmanlı Tarihine Umumî Bir Bakış ve Türk İnkılâbı", *Ülkü*, C. 55, Sayı 56: 99-107.

AKÇURA, Yusuf (1987), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

AKDİK, Sara (1938), "Genetik Bilgisinin Biyolojik, Ekonomik ve Ulusal Bakımdan Ehemmiyeti", *Ankara Halkevi Konferansları*, CHP Yay. Konferanslar Serisi 1- Kitap 11.

[ATABİNEN], Reşit Savfet (1930), *Les Turks Odjaghis*. Ankara.

[BÜYÜK]ATAMAN, Macide (1944a), "Yabancıdan Türk'e Eş Olur Mu?", *Çorumlu*, 45 (1 Şubat): 17-9.

-----, (1944b), "Yabancı Eşin Seciyeye Tesiri", *Çorumlu*, 46 (1 Mart): 16-8.

BOYACIOĞLU, Levent (1991), "Sadi Irmak'ın 'Hümanist'liği Üzerine", *Tarih ve Toplum*, 15/88 (Nisan): 51-6, 64.

CHFİH (1932), *Halkevleri Talimatnamesi*. Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

DİLÂÇAR, Agop (1940), "Alpin Irk, Türk Etmisi, ve Hatay Halkı", *CHP Konferanslar Serisi*, Kitap: 19: 3-17.

COLLIS, John (1996), "Celts and Politics", *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities* (eds. P.Graves Brown, S. Jones, C. Gamble). London ve New York: Routledge: 167-178.

ERDEM, Tarhan ve İ.Selçuk EREZ (Haz.) (1963), *Halkevleri*, İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını.

ERSANLI-BEHAR, Büşra (1992), *İktidar ve Tarih. Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: Afa Yayınları.

GALANTİ, Avram (1925), *Küçük Türk Tettebular*, 1. Cild, İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.

HARKE, Heinrich (1995), "The Hun is a Methodical Chap'. Reflections on the German Tradition of Pre- and Proto-history". *Theory in Archaeology. A World Perspective* (ed. Peter J. Ucko). London ve New York: Routledge: 46-60.

IRMAK, Sadi (1939), "Alman Spor Teşkilâtı Üzerine Bir Tetkik", *CHP Konferansları Serisi*, Kitap 7. Ankara:

Recep Ulusoğlu Basımevi: 69-74.

JONES, Siân ve P. GRAVES-BROWN (1996), "Introduction: Archaeology and Cultural Identity in Europe"; *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities* (eds. P.Graves Brown, S. Jones, C. Gamble). London ve New York: Routledge: 1-24.

[KANSU], Şevket Aziz (1932), "Türklerin Antropolojisi", *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar*. İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti: 271-278.

KURT, Yılmaz (Haz.) (1995), *Pontus Meselesi*. Ankara: TBMM Basımevi.

MENDEL, Milos ve Zdenek MÜLLER (1987), "Fascist Tendencies in the Levant in the 1930s and 1940s", *Archiv Orientalni*, 55: 1-17.

MENDERES, Adnan (1963), "Aydın Halkevinin Açılışında Aydın Mebusu Adnan Bey'in (ERTEKİN sonra MENDERES) Nutku", *Halkevleri* (Haz. Tarhan Erdem ve İ. Selçuk Erez), İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını. ss. 24-26.

PEKER, Recep (1963), "Halkevlerinin Kuruluş Amacı. Halkevlerinin Açılışında CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Konuşması", *Halkevleri* (Haz. Tarhan Erdem ve İ. Selçuk Erez), İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını. ss. 22-23.

RENFREW, Colin (1996), "Prehistory and the Identity of Europe, or, Don't Let's Be Beastly to the Hungarians", *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*

(eds. P.Graves Brown, S. Jones, C. Gamble). London ve New York: Routledge: 125-137.

REŞİT GALİP, Dr. (1932), "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumî Bir Bakış", *Birinci Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar*. İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti: 99-161.

PITTARD, Eugène (1943), "Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler", *İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937). Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını: 65-84.

P.M. (1922), *Pontus Meselesi. Teşkilât, Rum Şekâvet ve Fecâimi, Hükûmetin İstîlâat ve Tedâbiri, Avrupa Hükûmetleriyle Muhaberat*. Ankara: Matbûat ve İstihbârât Matbaası.

TİMUR, Taner (1984), "Batı, Irkçılık, Ulusal Kimliğimiz", *Yapıt*, 5: 7-30.

TRIGGER, Bruce G. (1989), *A History of Archaeological Thought*. Cambridge vd.: Cambridge University Press.

İ. TTK (1932) *Birinci Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar*. İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti.

TUNÇAY, Mete (1981), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*. Ankara: Yurt Yayınları.

WALDEYER, W. (1903), "Eröffnungssrede", *Correspondenzblatt der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft*, 34: 67-71.

WEINDLING, Paul (1989), *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge vd. : Cambridge University Press.

WILD, Stefan (1985), "National Socialism in the Arab Near-East Between 1933 and 1939", *Die Welt des Islams*, XXV:126-73.

ZAPATERO, Gonzalo Ruiz (1996), "Celts and Iberians: Ideological Manipulations in Spanish Archaeology", *Cultural Identity...*: 179-95.

Halkevliler Atlıhisar köyünde bayrak töreninde; Taşpınar, Afyon Halkevi, Sayı 72, Birinciteşrin 1938.